

ISST

SCIENTIFIC MULTIDISCIPLINARY MONOGRAPH

COLLECTIVE MONOGRAPH

SCIENTIFIC MULTIDISCIPLINARY MONOGRAPH

«MODERN SCIENCE: THEORY, PRACTICE, EVOLUTION»

www.isst.co.ua

TABLE OF CONTENT

ЕКОЛОГІЧНА ТА ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ БЕТОНІВ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ ЗАПОВНЮВАЧІВ З ВІДХОДІВ РУЙНОВАНИХ БУДІВЕЛЬ.....	6
CURRENT STATE OF THE STOCK MARKET OF UKRAINE.....	15
ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ КАДРОВОГО ТА ВІЙСЬКОВОГО ОБЛІКУ ЯК ЧИННИК СТАЛОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА	27
ВПЛИВ БІЗНЕСОВИХ ТА МІЖСОБИСТИХ КОНФЛІКТІВ НА ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА	33
ХАРАКТЕРИСТИКА ТРЕНДІВ ЦИФРОВОГО МАРКЕТИНГУ В2В ТА В2С	41
УПРАВЛІННЯ СТРАТЕГІЧНИМ ПОТЕНЦІАЛОМ ПІДПРИЄМСТВА	47
МІСЦЕ БІОЕНЕРГЕТИКИ У ПОВОЄННОМУ ВІДНОВЛЕННІ УКРАЇНИ..	53
АНАЛІЗ СИСТЕМ НОРМУВАННЯ ЯКОСТІ ПОВЕРХНЕВИХ ВОД У КРАЇНАХ ЄС, США ТА КАНАДИ.....	60
ОСОБЛИВОСТІ АНАЛІТИЧНИХ ХАРАКТЕРИСТИК БІОСЕНСОРІВ, ЇХ ВИКОРИСТАННЯ В МЕДИЦИНІ.....	66
КОНЦЕПТИ-ФІТОНІМИ МОВОСВІТУ БРАТІВ ТЮТЮННИКІВ ЯК ПРИКЛАД ХУДОЖНЬОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕТНООБРАЗІВ Й ЕТНОСТЕРЕОТИПІВ	83
ГОТОВНІСТЬ СТУДЕНТІВ ДО ПРОФЕСІЙНОГО САМОВДОСКОНАЛЕННЯ ЯК ФІЛОСОФСЬКА ОСНОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТИ	95
ВПЛИВ СОЦІАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА НА ПРОЦЕС АДАПТАЦІЇ МОЛОДІ З НАБУТОЮ ІНВАЛІДНІСТЮ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ	104
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ КОМПЛЕКСНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА ОСІБ ПОСТТРАВМАТИЧНИЙ СТРЕСОВИЙ РОЗЛАД В УМОВАХ БОЙОВИХ ДІЙ	113
ОСОБЛИВОСТІ ТРИВОЖНО-ДЕПРЕСИВНОГО СТАНУ ОСОБИСТОСТІ В МЕТОДІ ПОЗИТИВНОЇ ПСИХОТЕРАПІЇ	136
ЦИФРОВИЙ ДЕТОКС ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ АДАПТИВНИХ КОПІНГ-СТРАТЕГІЙ У СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ВІЙНИ .	143
ДІДЖИТАЛ ТРАНСФОРМАЦІЯ ОСВІТНИХ ПОСЛУГ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	151
СУЧАСНІ МЕТОДИ ВИЗНАЧЕННЯ ФІЗИЧНИХ ЯКОСТЕЙ У СПОРТСМЕНІВ.....	160

КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ НАУКИ**Наталія БОНДАР,**

к. філол. н., доцент, доцент кафедри загального мовознавства та іноземних мов,

Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

Ярослав БЛОХА,

к. філос. н., доцент, доцент кафедри українознавства, культури та документознавства,

Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

**КОНЦЕПТИ-ФІТОНІМИ МОВОСВІТУ БРАТІВ ТЮТЮННИКІВ ЯК
ПРИКЛАД ХУДОЖНЬОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕТНООБРАЗІВ Й
ЕТНОСТЕРЕОТИПІВ**

У сучасних наукових студіях превалювання концепту як ключової одиниці пізнання стало визначальною парадигмою когнітивної лінгвістики. Експресивно-оцінний вимір семантики концепту, його пряма кореляція з етноментальним світом нації, слугує міцним підґрунтям для генерації етнокультурних конотацій. Саме завдяки цьому мовна одиниця перестає бути лише носієм інформації, а трансформується в вмістилище культурологічного змісту. У художньому тексті концепт є не тільки віддзеркаленням, а й активним інструментом художньої трансформації етнічної свідомості, оскільки синтезує ті національно значущі ментальні образи й архетипи, які вкорінені в історичній пам'яті народу. Потрапляючи в художній простір, вони є не лише елементами сюжету, а й безпосередньо впливають на архітектоніку й ідейне навантаження всього твору. Життєвий цикл рослин (проростання, цвітіння, в'янення)

використовується для метафоризації людської долі та національної історії. Це дозволяє трансформувати етнічний образ у більш універсальний, але глибоко національно вкорінений.

Концепти-фітоніми, відображаючи ментальність, історію, культуру народу, акумулюють водночас і відтінки світогляду письменників, відкриваючи типові українські вартості. Зауважимо, що фітонім розуміємо як власне ім'я будь-якої рослини, що часто наділене етнокультурною специфікою¹.

У мовотворчості письменників фіксуємо 86 фітонімів, які можна покласифікувати за локальними характеристиками та родо-видовими відношеннями:

1) номени городніх культур: *баклажан, буряк, гарбузи, гречка, дині, жито, кавун, капуста, картопля, квасоля, коноплі (матірка), кріп, кукурудза, огірки, помідори, пшениця (озимина, хліба), соняшник, цибуля, часник;*

2) номени польової рослинності: *барвінок, брат-і-сестра, болиголов, бугила, будяк, васильки, кропива, куряча сліпота, любисток, лепеха, лопух, льон, мох, м'ята, незабудки, петрів батіг, подорожник, полин, потурнак, ромашка (невісточка), спорши, що увиразнюють мовний простір Тютюнника-старшого, та вівсюг, горошок, деревій, ковила, конвалії, молочай, проліски, сокирки, сонквіти, наявні в текстах Григора;*

3) номени прибережно-водної рослинності: *комиш, осока, очерет, латаття, водяна папороть, жаб'яче мило, лілії, глечики;*

4) номени присадибних квітів, які простежуємо лише в мовопросторі Тютюнника-молодшого. З-поміж них: *гайстри, чорнобривці, нагідки, півники;*

5) номени дерев: *акація, верба, тополя, ясени дуб, береза, осика, сосна, вільха, черемха, яблуня (кислиця, райка), вишня, клен, абрикоса, груша, слива;*

б) номени кущів: *бузина, бузок, верболіз, калина, ліщина.*

Автори згадують і такий фітонім, як *троянда*, але у творах він вживається лише як предмет порівняння: *вушка її з золотими сережками горять, як*

¹ Бондар Н. В. Базові концепти української ментальності у творчості братів Тютюнників : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Запорізький національний ун-т. Полтава – Запоріжжя, 2018. С.152.

пелюстки троянди (Г. Тютюнник, “Вир”); *трояндову, мов сто троянд, сукню* (Гр. Тютюнник, “Климко”). Це цілком закономірно, оскільки вже сама семантика вишуканості названого фітоніма повністю суперечить таким ознакам СЕЛА, як ПРОСТОТА, СКРОМНІСТЬ. Будучи перцептивним засобом пізнання краси природи СЕЛА, фітоніми увиразнюють його локально-національний колорит: *Сонце сідало за верби у малинову млу. Коноплиця розливали над оселями цибулячий дух, нагородах мервились кучугури соняшникових шапок* (Г. Тютюнник, “Вир”). РОСЛИНИ СЕЛА є не просто окрасою місцевості. Часто вид флори, який переважав у межах певного локусу, ставав семантичною базою виникнення того чи того ойконіма: *Вишневий хутір, Яблуневий хутір, Вишнева балка, Залужжя*.

СЕЛЯНИН не лише живе і працює на лоні природи, а й використовує РОСЛИНИ для утеплення в холодні пори року. Когнітему ТЕПЛО актуалізують номени: ПЕНЬКИ, СУШНЯК, КОНОПЛІ, ШИШКИ, ГЛИЦЯ: *коноплі виганяють, як верболіз, не на прядиво годящі, а скоріш на паливо* (Гр. Тютюнник, “У Кравчини обідають”); *то гіллячко збирає, то шишки, то глицю гребе на топливо про зиму* (Гр. Тютюнник, “Печена картопля”). РОСЛИНИ є ПРИКРАСОЮ оселі (КЛЕЧЕННЯ, ОСОКА, ТРАВА): *кличані святки в бабусиній хаті, примазаній ради празника і струшеній різучою осокою* (Гр. Тютюнник, “Холодна м’ята”); *на долівці, встеленій луговою травою* (Г. Тютюнник, “Вир”). Такі фрейм-елементи, як ДЕРЕВІЙ, ДУБ, ПОДОРОЖНИК, СПОРИШ, виражають когнітему ЗЦІЛЕННЯ: *Мені воно що мочений дуб, що деревій – як ладан, тільки краще, бо аж здоровля прибуває...* (Гр. Тютюнник, “Деревій”); *...кров на руці зупинили листочком подорожника* (Гр. Тютюнник, “Коріння”); *...животом по спориші лазив? (...) “Павле, то ж так лікуються, як меду об’їдаються”* (Г. Тютюнник, “Вир”).

Деякі фітоніми, а саме номени городніх культур, не тільки експлікують глутонімію картину СЕЛА (*Вишні он скоро пристіють. Насушили б собі фрукти на кисіль та й не купували на базарах. (...) Бо там воно гроші коштує, а в нас даром* (Г. Тютюнник, “Вир”)), а й оприявнюють таку когнітему, як

БАГАТСТВО: *не торгував, хоч і було чим: картопля родила добра і багато, цибуля, часник, огірки, яблука в садку, груші, сливи сині угорські, вишні...* (Гр. Тютюнник, “Бовкун”); *Посадили б кавунів – довгі рублі в дурну кишеню* (Г. Тютюнник, “Вир”).

У структурі субфрейму РОСЛИНИ СЕЛА виокремлено символічні значення фітонімів. Уособленням РІДНОГО ДОМУ в мові Тютюнника-старшого є СПОРИШ, без якого не мислиться жодна сільська стежка чи подвір'я, та ЯБЛУНЯ: *...запахло споришем (...) і цей запах, (...) – все це було рідним, милим, знайомим* (Г. Тютюнник, “Вир”); – *У нас оце якраз яблука падають (...) – Далеке, троянівське пропливло мимо обох братів* (Там само). Григир доповнює перелік флоролексемами БУЗИНА, КАРТОПЛІ: *...згадував домівку, – починає він: бузина пахне так, що не продишнеш* (Гр. Тютюнник, “М'який”), *...картоплі попідводилися на росу, цвітуть. Немає мені кращого духу, як од хліба та картопляного цвіту...* (Там само).

Мовопростір Тютюнників репрезентує фітонімні асоціативи, що мають лінгвістичну основу й екстралінгвальну зумовленість, оскільки асоціативне значення належить не тільки лексемі, а й свідомості комуніканта². У текстах Григорія наявне власне крайове позначення фітоніма в контексті паралелізму РОМАШКА – НЕВІСТОЧКА: *росла лугова цариця – ромашка (...) Тимко знав, що по-народному цю квіточку називають невісточкою* (Там само). Можливо, на семантику такого порівняння вплинули спільні атрибутивні характеристики СКРОМНІСТЬ, ЧИСТОТА, НЕЗАХИЩЕНІСТЬ, оскільки для української ментальності характерне уявлення про невістку як податливу й покірну свекрусі.

Як зауважує Н. Ф. Баландіна, “асоціації – це потенційний матеріал для побудови текстів. Сам же текст може мати заголовок, тотожний слову-стимулу”³, що характерно для творчості Тютюнника-молодшого. Назви фітонімної семантики багатьох Григорових новел про життєві будні СЕЛЯНИНА, а саме:

² Бондар Н. В. Базові концепти української ментальності у творчості братів Тютюнників : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Запорізький національний ун-т. Полтава – Запоріжжя, 2018. С.154.

³ Баландіна Н. Ф. Береза і калина в сучасній мовній свідомості (за матеріалами вільного асоціативного експерименту). Мовознавство. 2011. № 5. С. 57.

“ДЕРЕВІЙ”, “ЗАВ’ЯЗЬ”, “КЛЕНОВИЙ ПАГІН”, “КОРІННЯ”, “ХОЛОДНА М’ЯТА”, маючи глибинний підтекст, вражають багатством прочитань, декодувань. Символом ПЕРШОГО КОХАННЯ, що тільки-но “проклюнулося” є ЗАВ’ЯЗЬ, яка не зів’яне в холоді життєвих буднів, бо окуряють садок, щоб не пропала зав’язь, і розкладає ліричний герой *вогонь аж на межі, щоб тягло дим і на Сонин садок* (Гр. Тютюнник, “Зав’язь”), а з його вуст зринає споконвічна філософія українця-СЕЛЯНИНА: *буде в людей – буде і в нас...* (Там само).

Символом СМИСЛУ ЖИТТЯ і ЗЦІЛЕННЯ постає непримітна, на перший погляд, рослина ДЕРЕВІЙ, від якої “*аж здоровля прибуває...*” (Гр. Тютюнник, “Деревій”). І зцілює він, як можна здогадатися, уважно читаючи поміж рядками, не стільки тіло, скільки душу. Тому, мабуть, і живе одвічний СЕЛЯНИН, Данило Коряк, не задля збагачення, а задля чогось вищого, того, що робить людину ЛЮДИНОЮ.

Григір створює корелятивний образ фітоніма М’ЯТА й відчуття МИТТЄВОСТІ ЖИТТЯ: *земля пахне горішніми травами і молодію м’ятою, вічністю і миттю* (Гр. Тютюнник, “Холодна м’ята”). Спогади про далеке дитинство, яке швидко промайнуло, експлікують асоціативні опозиції М’ЯТА – ПЛЯШКА МОЛОКА, М’ЯТА – КЛЕЧЕНІ СВЯТКИ, М’ЯТА – БАБИНА ХАТА: *Вона справді була холодною і пахла пляшкою молока в торбині на пасьбі, клечаними святками в бабиній хаті* (Там само). Та основною когнітемою, на якій, напевно, і хотів зацентувати Григір, є все-таки ЗАБОРОНЕНЕ КОХАННЯ, котре герої таять глибоко в душі, бо він – набагато старший, одружений, нещасливий у шлюбі чоловік, а вона, як та ХОЛОДНА М’ЯТА, *іще й не в листочку. (...)* – *Молода вона ще...* (Там само). Тому й не наважується її зірвати... Художня мова Григора засвідчує діалогізацію на рівні людина – фітонім. КЛЕНОВИЙ ПАГІН є символом ЗГАСАЮЧОГО ЖИТТЯ: *...сидить дід Христоня (...). Сидить у затишку, з того боку, де кленок росте. Вірніш, не росте, а стримить із землі, бо він уже давно всох. І кора на стовбурі облупилась. Тільки один пагінець унизу остався живий, та й той листя губить – осінь почув* (Гр. Тютюнник, “Кленовий пагін”).

Фрейм-елемент КОРИННЯ Григiр використовує для реалiзацiї символiчного навантаження, як РiД, РОДИНА, iмплiцитно виражених в однойменнiй новелi “Корiння”.

Образно-смисловi потенцiї фiтонiмiчних концептiв експлiкують закорiненiсть українського СЕЛЯНИНА у ментальний свiт, оскiльки вiн ревно ставиться до вiрувань та дотримується пов’язаних iз ними звичаїв i традицiй. ЗАБОБОННIСТЬ СЕЛЯНИНА оприявлюють фiтонiми: ДУБ (*дуб-громовиця, громове дерево*): *нечисть завелася на горищi, спати не дає, жити заважає, змучила мене, заморочила, хоч iз хати тiкай. (...) Потрапило десь у вашу хату громове дерево...* (Г. Тютюнник, “Вир”); ХМIЛЬ, вивiшування якого при пологах було обов’язковим, *щоб дитина народилася здорова, як дуб, i кучерява, як хмiль* (Там само); ЛЮБИСТОК, оскiльки здавна та й до сих пiр збереглася традицiя купати дiтей, а особливо дiвчаток, у згадуванiй травi, щоб хлопцi любили: *недоступне, купане в любистковi, лице царiвни* (Там само); *вже не купатиме ненька в любистку* (Там само); КАЛИНА, кетяги якої були обов’язковим атрибутом весiльного короваю як символ ЧИСТОТИ НАРЕЧЕНОЇ, КОХАННЯ: *уквiтчаний калиною, красувався коровай* (Гр. Тютюнник, “Оддавали Катрю”); РОМАШКА як квiтка-ПЕРЕДБАЧЕННЯ, фiтонiмiчний предмет ворожiнь: *обриває пелюстки на ромашцi, шепочучи: “Є – нема, є – нема, є...”* (Гр. Тютюнник, “Три зозулi з поклоном”); ЛУГ, бачення увi снi якого пророкує ПОЧАТОК НОВОГО ЩАСЛИВОГО ЖИТТЯ: *снилося, нiби вiн ходив по троянiвському луговi (...)... сон хороший, що вiн нiби означає нове, щасливе життя на новому мiсцi* (Г. Тютюнник, “Вир”).

Як потверджує В. Д. Ужченко, назви реалiй вiдбивають не флору саму по собi, а швидше зацiкавленiсть людей у символiчних властивостях елементiв свого культурного середовища⁴. Сценарiї (найрiзноманiтнiшi життєвi ситуацiї, культурнi стереотипи (“стiйкi фiксованi структури свiдомостi”, “фрагменти картини свiту”) є результатом перенесення рослинної символiки на людей. У

⁴ Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологiчний словник схiднослобожанських i степових говiрок Донбасу. 5-те вид., перероб. й доп. Луганськ : Альма-матер, 2005. С.230.

мовосвіті Тютюнників велика кількість метафорично мотивованих лексем пов'язується з використанням бази флористичної концептосфери. Сферою функціонування метафоричних номінацій є флористичні експліканти субфрейму СЕЛО: *будяк, гречка, дині-дубівки, калина, кропива, льон, мак, очерет, соняшник, тополя* тощо. У сферу мішені потрапляють фрагменти антропосфери: людина, її характер (СОРОМЛИВІСТЬ – КАЛИНА, МАК, ТРОЯНДИ: *Щоки калиною взялися* (Г. Тютюнник, “Вир”); *на щоках йому виступали круглі макові рум'янци* (Гр. Тютюнник, “Облога”); *На щоках у Наталі Миколаївни виступили ледь помітні блідо-рожеві троянди* (Гр. Тютюнник, “Климко”); СЛАБКІСТЬ – ОЧЕРЕТ (*накривають людей і ламають їх, як той очерет* (Г. Тютюнник, “Вир”); зовнішність (ПОВНОТА – ГАРБУЗИК: *в колісці тугенький, мов гарбузик, хлопчик гойдається* (Там само); СИНЬООКІСТЬ – ЛЬОН: *Орися, що в очах льон цвіте* (Там само); ДОВГЕ ВОЛОССЯ – ЛЬОН: *довге, як льон, волосся* (Там само); ГРУДИ – ДИНІ-ДУБІВКИ: *як дині-дубівки, розхристані груди* (Там само); фізичний стан (БІЛЬ – КРОПИВА: *жальнуло, мов старою кропивою, що аж присів* (Гр. Тютюнник, “Син приїхав”); КРОВ – КАЛИНА: *червона кров на білій сорочці калину розвішала* (Г. Тютюнник, “Вир”), ЧЕРВОНІ ВІД ХОЛОДУ ВУХА – МАКОВІ ПЕЛЮСТКИ: *не чула того морозу, лише вуха цвіли, мов дві макові пелюстки* (Гр. Тютюнник, “Вуточка”); внутрішній стан (ПЛАЧЕВНЕ ЖАЛКУВАННЯ – КИСЛИЦІ: *як женишся на тій прояві, то кислички тобі, внуче, не тільки снитимуться, а ще й привидяться* (Гр. Тютюнник, “Зав'язь”); поведінка (НЕДОЛАДНІСТЬ УЧИНКІВ – ЗОЛОТЕ ГІЛЛЯ: *скрізь за ним золоте гілля росте* (Г. Тютюнник, “Вир”); НЕСТРИМНІСТЬ – БУДЯК: *зам схопився, як з будяків* (Там само); СТЕЖЕННЯ – СОНЯШНИК: *він крутив за нею головою, як соняшник за сонцем* (Там само), ПОДРУЖНЯ ЗРАДА – ГРЕЧКА: *Може, десь у гречку вскочила?* (Там само); *Як схоче в гречку скакнути, то й на налигачі не вдержиш* (Г. Тютюнник, “Оддавали Катрю”).

Функційними у творчому доробку братів-письменників є фітоніми ВЕРБА, СОСНА, ДУБ. Знаковість ВЕРБИ як найпродуктивнішого експліканта субфрейму РОСЛИНИ СЕЛА є цілком виправданою, оскільки мала батьківщина

митців – Шилівка, що стала прототипом українського СЕЛА в текстах письменників, і справді не мислиться без ВЕРБ: *зір жадібно мацає в зеленому шумовинні верб за горою червоний бовдур рідної хати* (Г. Тютюнник, “Вир”); *У густих вербах причаїлася, огорнута темрявою, маленька хатинка* (Там само). Залюбленість братів у цей фітонім потверджується й використанням демінутивів *вербички, вербенья*, поєднанням із присвійним займенником *наша* та експлікацією ВЕРБИ як СВЯТИНИ: *Верби жовтіли і слали на блакить води золоті ризи* (Г. Тютюнник, “Вир”). Для українського світогляду притаманним є уявлення про ВЕРБУ як “справжнє українське дерево”, красу “селянських городів”⁵, однак у творах Тютюників вона є невід’ємним фітонімічним елементом не лише ГОРОДІВ, РІЧКИ, ЛЕВАД (*верб, що росли на городі* (Г. Тютюнник, “Вир”); *понад Ташанню у вербах шумів вітер* (Там само); *Верби кидали на леваду широкі тіні* (Там само), а й ПОЛТАВСЬКОГО ШЛЯХУ, який *розтинає село навпіл і попід старезними в три охвати вербами (...) пнеться на Беєву гору* (Гр. Тютюнник, “Коріння”). Відтворення іманентного складника українського ШЛЯХУ вможливлено завдяки атрибутиву *придорожні*: *придорожні верби і білі хати* (Г. Тютюнник, “Вир”); *віття придорожніх верб ніжно постьобувало його по грудях* (Там само). ВЕРБА є уособленням РІДНОГО ДОМУ. Персонаж однієї з новел Григора, сумуючи за малою батьківщиною, яку в пошуках кращого життя змушений був покинути, асоціює своє СЕЛО з ВЕРБОЮ: *біля воріту вербі – ти... М’який, пам’ятаєш нашу вербу?* (Гр. Тютюнник, “М’який”).

ВЕРБА є прикметним знаком української ландшафтної культури. Її вологолюбність, а ВЕРБА завжди росла побіля води (*Навколо ставка – верби густим вінком* (Г. Тютюнник, “Вир”)), стала однією з причин шанування цього фітоніма народом, який протягом віків побожно ставився до води. Ще давні українці запримітили, що ВЕРБА очищує воду, надає їй особливого смаку⁶. Мабуть, тому часто побіля ВЕРБ копали криниці: *Від колодязя, що стояв на вигоні між вербами* (Г. Тютюнник, “Вир”), саме ВЕРБОВИМ коряком набирали

⁵ Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: словник-довідник. Київ: Довіра, 2006. С.75-77.

⁶ Словник символів культури України / за заг. ред. В. П. Коцура, О. І. Потапенка, М.К. Дмитренко. Київ : Міленіум, 2002. С.35

воду: *зачерпнув вербовим коряком води з криниці* (Там само), а ВЕРБОВИМ кружком накривали уже набрану: *...пахучий вербовий кружок, що ним накривала воду* (Гр. Тютюнник, “Вуточка”).

У мовопросторах Тютюнників простежено асоціативний зв’язок ВЕРБИ зі ще одним концептом ПТАХ, що символізує ВОЛЕЛЮБНІСТЬ: *...на вербі чорногуз гніздо намостив* (Г. Тютюнник, “Вир”); *...над вашою вербою вже бушля кружляє...* (Гр. Тютюнник, “Бушля”). Як ВЕРБА для ПТАХА, так і СЕЛО для УКРАЇНЦЯ є тим пристановищем, сакральним ОБЕРЕГОМ, де зароджуються і плекаються духовні первні буття. Фітонім ВЕРБА в текстах Тютюнників експлікує й таку когнітему, як СУМ (*Верби сплакували листям, і золоті сльози гнало за водою* (Г. Тютюнник, “Вир”), що сполучається з меланхолійною, інтровертною, мрійливою вдачею українця: *Ой, пливи, пливи, вербовий листочок, та й у тихий Дунай, а де ж то муж ходить, де мій брат ночує?* (Там само). ВЕРБА, за М. І. Костомаровим, є також центром сільського життя, місцем зустрічі, це “символ зібрань і побачень”⁷: *...поцілує під вербами в пахучі коси, пригорне* (Г. Тютюнник, “Вир”); *...вербами* (в їхніх дуплах, що починалися від землі, *ховалися в негоду закохані*) (Гр. Тютюнник, “Коріння”). Минають роки, а ВЕРБА так і залишається німим СВІДКОМ радощів і тривог СЕЛЯНИНА: *...понад річкою – до верби. (...) бабусі, дідусі і молодші та діти сходяться сюди щонеділі на балачку* (Гр. Тютюнник, “Вогник далеко в степу”). І нехай *кора давно обсипалася, спід почав братися мохом, та ще стовбур блищить*, як символ БЕЗПЕРЕРВНОСТІ, КОЛООБИГУ ЖИТТЯ, бо, хоч важко складається доля СЕЛА, воно живе наперекір усьому, як та Григорова ВЕРБА, що у воду впала (...). *Упала та й досі лежить, бо таки міцно вчепилася корінням за кручу* (Гр. Тютюнник, “Біла мара”), утверджуючи НЕЗНИЩЕННІСТЬ, ТУГОЖИЛЬНІСТЬ УКРАЇНСТВА, приреченого на вікове виборювання права на існування.

⁷ Костомаров М. І. Слов’янська міфологія / упоряд., приміт. І. П. Бетко, А. М. Полотай; вступна ст. М. Т. Яценка. Київ: Либідь, 1994. С.75

Часто письменники апелюють до таких фітонімів, як СОСНА й ДУБ, репрезентантів локусу ЛІС, що має диференційні семи видового значення: БІР (СОСНА, СОСНЯК), ДУБИНА: *чорніли соснові бори* – один коло млина під хутором Лейбівкою, *другий коло Дубини* – лугового закутка (Г. Тютюнник, “Вир”); *пішли в шкільний сосняк* (Там само); *в сосні вже крони зімкнуло пільмою* (Гр. Тютюнник, “Дивак”). ДУБ, СОСНА належать до загальнослов’янської світоглядної традиції, але набувають своїх етнічних особливостей. ДУБ – багаторічне листяне дерево з міцною деревиною – має символічне навантаження: **МОГУТНІСТЬ, ВИТРИВАЛІСТЬ, ГОРДІСТЬ: велетень дуб умирає особливо неохоче.** Коли його підпиляли, він ще ганяв по собі соки від міцного, живучого і вірного його життю кореня, шумів листям, і **гордо** кланявся сонцю, і все **не здавався волі людей** (Г. Тютюнник, “Вир”). Метафоричне переосмислення міцності і твердості деревини, яка мало реагує на зовнішні впливи лягло в основу номенів *задубенілий, одубілий: люди, задубілі від двогодинного стояння* (Там само); *...з твердим од задубенілого поту коміром* (Гр. Тютюнник, “Облога”); *...насилу розтуляючи для усмішки одубілі губи* (Гр. Тютюнник, “Азарт”); *...з моїх одубілих пальців* (Гр. Тютюнник, “Вогник далеко в степу”). Мовці зіставляють властивості ДУБА і з людськими якостями, що осмислено як матеріали чи речовини. Так утворюються асоціативні опозиції ДУБ – МІЦЬ, ДУБ – СМАГЛЯВІСТЬ: *взявши важку, як з дуба, руку* (Г. Тютюнник, “Вир”); *смугле, як дуб, тіло Тимка* (Там само). У мовосвіті Григорія ДУБ є також символом РОДУ: *рідне дворище (...). Тільки два дуби ще стоять біля дороги. Стовбури товсті, як жлукта, чорні, як залізом обкуті. Е, ще не перевівся наш рід* (Г. Тютюнник, “Вир”).

У мікротекстах Тютюнника-старшого фіксуємо цікавий звичай ПОЛТАВСЬКОГО СЕЛЯНИНА: при пологах вивішувати в кімнаті гілочку ДУБА: *повісила в сінях дубову гіллячку з торішнім листям і віночок з хмелю: щоб дитина народилася здорова, як дуб, і кучерява, як хміль* (Там само), де експліковано знаковість ДУБА як ОБЕРЕГУ. Як зазначає В. В. Жайворонок, “з дубових колод видовбували раніше й домовини (пізніше їх почали робити з

дубових дощок)⁸: *дядькові Артемові соснова труна не личить, тільки дубову треба* (Гр. Тютюнник, “Житіє Артема Безвіконного”). Семантика цього сценарію відбилася й на когніції фразеологізмів: *дуба дати, дуба врізати, одубіти*, що експлікують когнітему СМЕРТЬ: *Базар скорее, чем ты, дуба вріже* (Гр. Тютюнник, “Житіє Артема Безвіконного”), *водив би на шворці, доки б він і дуба врізав, щоб знав, як на чужі землі нападати* (Г. Тютюнник, “Вир”). Схоже семантичне наповнення має фітонім СОСНА, образно-сміслова потенція вічнозеленого дерева якого лягла в основу когніції – вічна ПАМ’ЯТЬ: *...квіти, червоні й жовті, сині й білі, сурмлять до сонця у саморобних вінках із соснового гілля (...)* *Одружують Степана з землею...* (Гр. Тютюнник, “Три плачі над Степаном”). Фітонім СОСНА в ідіостилі Григора має концептуальне навантаження символу РІДНОГО ДОМУ: *...увійду в сосни “великі”, – у нас їх називають ще: “ті, що твій тато садив”* (Гр. Тютюнник, “Три зозулі з поклоном”); *снилася мені моя сосна(...)*. *Сосна – а за нею річки синє крило...*(Там само). Знаковою, власне авторською когнітемою цього фітоніма в мовосвіті Тютюнника-молодшого є ТАТО, близька до болю людина, яка з далеких засвітів, через посередництво посаженого власноруч дерева, дає знати, що завжди поряд: *А ще думаю: “Чому вони не одружилися, отак одно одного чуючи?” – “Тоді не було б тебе...” – шумить велика “татова сосна”* (Там само). Протиставлення людини з СОСНОЮ в мовопросторі Григорія увиразнює оцінний компонент останньої: *Натовкти твоім дурним лобом об сосну шкода – всохне. Вона хоч тінь дає, а ти на якого чортового батька живеш на світі?* (Г. Тютюнник, “Вир”). Аналізований фітонім має власне українську культурну прагматику. Як потверджує В. В. Жайворонок, “соснові шишки стали символом родючості та плодючості, і тому на весілля випікають шішки⁹”. Не лишив поза своєю увагою цей звичай і Григір: *На весілля таке печуть: шишками зветься* (Гр. Тютюнник, “Іван Срібний”).

⁸ Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: словник-довідник. Київ: Довіра, 2006. С.203.

⁹ Там само. С.571.

Отже, субфрейм РОСЛИНИ СЕЛА не тільки експлікує давні знання українців про рослинний світ, а й потверджує важливу роль фітонімів у житті СЕЛЯНИНА, виражаючи його традиційно-звичаєві устої (ВЕРБА, ДУБ-ГРОМОВИЦЯ, ХМІЛЬ, ЛЮБИСТОК, КАЛИНА, СОСНА тощо). Тексти Тютюнників репрезентують культурно марковані фітоніми: БАРВІНОК, БРАТ-І-СЕСТРА, ВЕРБА, ДЕРЕВІЙ, ЖИТО, КАЛИНА, ЛЮБИСТОК, ПШЕНИЦЯ, СПОРИШ, ХМІЛЬ, ЧОРНОБРИВЦІ тощо. Полтавською специфікою наділені – ГАЙСТРИ, ГЛЕЧИКИ, ЖАБ'ЯЧЕ МИЛО, НЕВІСТОЧКИ, РАЙКА. Широке асоціативне тло зумовило появу значної кількості символічних значень (ЗЦЛЕННЯ, СУМ, ОБЕРІГ, ТАТО, КОХАННЯ, СМЕРТЬ, ПАМ'ЯТЬ тощо), із-поміж яких є ідіоетнічні (УКРАЇНА, СЕЛО, РІДНИЙ ДІМ).